

UTEMELJENJE FRANJEVAČKIH SAMOSTANA NA ZADARSKIM OTOCIMA

Emil HILJE

Odjel za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zadru

UDK 271.3(497.5 – Zadarski otoci)

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 23. XII. 2002.

Od konca XIV. do sredine XV. stoljeća utemeljena su na području zadarskih otoka četiri franjevačka samostana. Samostan sv. Duje u Kraju na Pašmanu formiran je na posjedu zadarske plemićke obitelji Grisogono koncem XIV. stoljeća. Imućna udovica Pelegrina Grisogono najprije je fratrima prognanim iz Bosne pružila utočište kod svoje crkve, a zatim osigurala i sredstva za izgradnju samostana. Samostan sv. Pavla na otočiću Galevcu kod Preka na Ugljanu izgrađen je tijekom prve polovine XV. stoljeća sredstvima koja je oporučno u tu svrhu ostavio zadarski plemić Bartul iz Milana. Samostan sv. Jerolima u Ugljanu podignut je tijekom druge četvrtine XV. stoljeća sredstvima zadarskog plemića Šimuna Begne. Samostan sv. Mihovila u Zaglavu nastao je slično kao i onaj u Kraju. Najprije je sagrađena crkva, kao jednostavna zadužbina zadarskog građanina Grgura Mrganića, a zatim je vlasnik uz nju smjestio franjevce trećoredce, te im na koncu oporukom ostavio čitav posjed. No osim samih utemeljitelja, i mnogi drugi zadarski građani osiguravali su sredstva za njihovo daljnje funkcioniranje i prosperitet. Tako su tijekom prvog stoljeća svoga postojanja otočki samostani znatno napredovali, te postali, u okvirima skromnih otočkih sredina, istaknuti vjerski centri, ali i mjesta naglašene umjetničke djelatnosti.

Situacija zadarskih otoka, najrazvedenijeg arhipelaga na Jadranu, donekle je različita od onih na ostalim dijelovima istočnojadranske obale. Naime, ni na jednom od zadarskih otoka nije se razvilo naselje gradskog tipa, makar su neki od tih otoka svojom veličinom i strukturom sasvim ravnopravni onim jadranskim otocima na kojima su se razvili pravi gradovi. Razlog je tomu bez sumnje snažna prisutnost samog Zadra, kojem su ti otoci bili tek dio velikog zemljišnog posjeda u vlasništvu njegovih građana. No specifičnost otoka kao donekle izoliranog posjeda od početka je uvjetovala i specifičan odnos prema njima. Oni su predstavljali ne samo zemljišne posjede nego i prikladna utočišta u kriznim vremenima, a kasnije i idealne ladanjske prostore.

Već vrlo rano javljaju se benediktinci kao posjednici na zadarskim otocima, a na dva najveća blizu kopna, Pašmanu i Ugljanu, utemeljili su i samostane. No promjena religiozne klime koja se zbilila u XIII. i XIV. stoljeću, kada je popularnost propovjedničkih

redova odnijela prevagu, odrazila se i na kulturnom miljeu otoka.

Naime, premda su propovjednički (prosjački) redovi franjevaca i dominikanaca u prvom redu urbani redovi, već od samog utemeljenja franjevačkog reda postojala je ideja o životu u izoliranim zajednicama, daleko od svjetovnih utjecaja i iskušenja. Tragom te ideje počinju se u drugoj polovini XIV. i tijekom XV. stoljeća osnivati, prvenstveno zaslugom imućnih građana, manji samostani na otočkim posjedima, koji s vremenom postaju istaknuta religiozna i kulturna žarišta u tim skromnim ruralnim područjima.

***

Od konca XIV. do sredine XV. stoljeća utemeljena su na području zadarskih otoka četiri franjevačka samostana: sv. Duje u Kraju na Pašmanu, sv. Pavla na otočiću Galevcu kod Preka na Ugljanu, sv. Mihovila u Zaglavu na Dugom otoku i sv. Jerolima u Ugljanu na otoku Ugljanu.

Najbolje je dokumentirano utemeljenje samostana sv. Duje, koje ujedno otkriva i način na koji je dolazilo do osnivanja tih samostana na otocima.

Prvi spomen crkve sv. *Duje na Pašmanu* nalazimo u oporuci zadarskog plemića Mavra pok. Frane Grisogono, sročenoj 8. travnja 1370. godine, u kojoj oporučitelj određuje da se u blizini njegovih solana na otoku Pašmanu podigne crkva u čast sv. Dujma.¹ Nedugo nakon njegove smrti istu želju izražava i njegova majka Pelegrina, u svojoj oporuci načinjenoj 20. srpnja 1382. godine.² A dvije godine kasnije, 22. lipnja 1384. godine, Pelegrina Grisogono ugovara s dubrovačkim graditeljem nastanjenim u Zadru, Jurjem Miljanovićem, da joj na njezinu posjedu na Pašmanu sagradi manju presvođenu crkvu, za cijenu od 120 dukata. U ugovoru se, doduše, ne navodi titular, no spominje se da predstavlja izvršavanje volje Pelegrininog pokojnog sina Mavra, pa je sigurno da je u pitanju upravo crkva sv. Duje.³ O tomu da je posao i izvršen, svjedoči dokument od 4. prosinca 1386. godine, kada obje strane izjavljuju da su zadovoljne.⁴

Tako je crkva sv. Duje na Pašmanu utemeljena kao jednostavna obiteljska zadužbina, kakvih je na zadarskom području bilo vrlo mnogo (samo članovi obitelji Grisogono dali su sagraditi crkve sv. Ivana u gradskoj luci, sv. Mavra u Dinjiškoj na otoku Pagu, sv. Nikole kod Luke na Dugom otoku, a vjerojatno i sv. Ivana u Podima, te sv. Marije u Ceranju).⁵ Izbor pak solinskog mučenika sv. Dujma za titulara zacijelo je u vezi s Mavrovim bliskim rođakom Ivanom Grisogono, koji je od 1464. godine obnašao

---

¹ Emil HILJE, Osvrt na najraniju povijest crkve i samostana sv. Duje na Pašmanu, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, sv. 28 (15), Zadar, 1989., str. 136.

² E. HILJE, 1989., str. 136.

³ E. HILJE, 1989., str. 136, 142.

⁴ E. HILJE, Novi podaci o djelatnosti zadarskih graditelja na zadarskom otočju u 14. i 15. stoljeću, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, sv. 30 (17), Zadar, 1992., str. 127.

⁵ E. HILJE, 1989., str. 136–137; E. HILJE, 1992., str. 126.

čast splitskog kneza, a čiji je sin čak dobio ime Dujam.⁶

Prilikom podizanja crkve najvjerojatnije nije postojala ideja da se ona daje franjevcima. Naime, tek 19. kolovoza 1389. godine Pelegrina, uz odobrenje zadarskog Tajnog vijeća, poklanja fratrima prognanima iz Bosne svoj posjed na Pašmanu, sa svime što mu pripada (dakle i crkvom sv. Duje), da bi se tamo smjestili i živjeli.⁷ No da bi rečena franjevačka zajednica mogla profunkcionirati kao pravi samostan, a ne samo mjesto nužnog smještaja, bila je potrebna još jedna donacija. U oporuci od 22. svibnja 1392. godine odredila je Pelegrina Grisogono da se oko crkve sv. Duje na Pašmanu podigne samostan za bosanske franjevce koji tamo žive i tom samostanu ostavlja sve svoje posjede na Pašmanu (uz odobrenje Tajnog vijeća) i svu stoku koja je kod nekog Matola Tolišića.⁸

Tako dokumentiran nastanak samostana sv. Duje ilustrativan je primjer puta od ideje o gradnji crkve, njene realizacije, ustupanja posjeda na korištenje franjevcima, do konačnog osnutka samostana. Slične etape nastanka (iako ne tako dobro dokumentirane) možemo pratiti i kod ostalih franjevačkih samostana na zadarskim otocima.

A jednom utemeljen, samostan sv. Duje vrlo je brzo stekao popularnost među zadarskim građanima, koji mu u brojnim oporukama ostavljaju sredstva za potrepštine, popravke, opremanje umjetninama, ili jednostavno za mise za spas duše. U tome su prednjačili članovi porodice Grisogono i ostali pripadnici zadarskog plemstva. Navest ćemo samo neke od tih oporučnih odredbi, koje najbolje ilustriraju jačanje samostana i opremanje umjetničkim djelima.

Dana 11. travnja 1394. godine ostavlja Fantina, kći Lombardina de Saladinisa (Pelegrinog brata), pašmanskim fratrima 50 libara za odjeću, što dovoljno ilustrira njihov težak materijalni položaj.⁹

Dana 17. srpnja 1400. godine ostavlja već spominjani Dujam Ivanov Grisogono samostanu stotinu dukata te još dvanaest za izradu slike na kojoj je trebao biti naslikan sv. Dujam u sredini, a uokolo povijest sv. Frane.¹⁰ Ta je slika najvjerojatnije bila namijenjena glavnom oltaru crkve, te je na zanimljiv način vezivala njezina zaštitnika i osnivača franjevačkog reda.

Dana 23. lipnja 1401. odredio je Blaž Beritić iz Tkona da se sva njegova dobra prodaju, a sredstva potroše na posvetu crkve sv. Duje.¹¹ Očito je dakle da je crkva preko petnaest godina ostala neposvećena, zacijelo stoga što nije bila propisno opremljena

---

⁶ E. HILJE, 1989., str. 137.

⁷ E. HILJE, 1989., str. 138.

⁸ E. HILJE, 1989., str. 138.

⁹ Državni arhiv u Zadru (dalje DAZd), Zadarski bilježnici (dalje ZB), Articutus de Rivignano, B V, F II/26.

¹⁰ E. HILJE, 1989., str. 139.

¹¹ E. HILJE, 1989., str. 139.

(valjda je tek legat Dujma Grisogona omogućio uređenje glavnog oltara).

Dana 30. srpnja 1402. godine ostavlja Mavar Petrov Grisogono crkvi sv. Duje 30 dukata, 15. ožujka 1407. Šimun Cipriano 100 libara, a 18. travnja iste godine ostavlja samostanu jednaku sumu Jeronim Cigalis.¹²

Dana 1. kolovoza 1408. godine ostavio je zadarski liječnik Antun de Coneglano pašmanskim franjevcima psalterij s glosama.¹³

Dana 24. kolovoza 1411. ostavlja bogati zadarski građanin Bartul iz Milana 200 libara za popravke samostana.¹⁴ Te je novce gvardijan Martin primio od izvršitelja oporuke tek 1. svibnja 1426. godine.¹⁵ Inače, u istoj je oporuci Bartul začeo i osnutak franjevačkog samostana na otočiću Galevcu kod Preka, o čemu će biti riječi kasnije. Dana 27. ožujka 1413. ostavlja Mihovil Stjepanov de Soppe 200 libara pašmanskim fratrima za mise za spas svoje duše.¹⁶

Dana 6. studenog 1418. godine određuje zadarski trgovac Petar Cvitkov da se za crkvu sv. Duje na Pašmanu načini slika vrijedna 15 dukata. Po svemu sudeći, u pitanju je slika koja je djelomično sačuvana i danas, a naslikao ju je zadarski slikar Menegelo Ivanov de Canali.¹⁷

Dana 3. svibnja 1424. godine ostavlja Antun Šimunov Fanfogna samostanu 100 libara, a 7. srpnja 1426. godine određuje Toma Petrica da se svim redovnicima koji se zateknu u samostanu u vrijeme njegove smrti, načini po jedan habit i jedna tunika, te da se za neke relikvije koje se nalaze u crkvi sv. Duje načini relikvijar vrijedan 30 dukata.¹⁸

Dana 7. siječnja 1427. godine određuje Elizabeta Buttadeo da se za samostan načini srebrni kalež, a 18. srpnja iste godine ostavlja Magdalena, udovica Šimuna Fanfogne i kći Antuna Grisogona, 100 dukata za popravke.¹⁹

Dana 25. veljače 1429. godine ostavlja Marketa, žena Jurja Detrica, 30 dukata da se za crkvu sv. Duje načini jedna slika.²⁰ To je već treća ostavština za slike u razmjerno kratkom razdoblju, a kako je crkva još 1579. godine imala tri oltara, zacijelo su upravo te tri slike predstavljale glavni ures unutrašnjosti.²¹

---

¹² E. HILJE, 1989., str. 139.

¹³ DAZd, ZB, Articutus de Rivignano, B V, F III, fol. 178'.

¹⁴ DAZd, ZB, Theodorus de Prandino, B VI, F I/4, fol. 94–97; DAZd, ZB, Theodorus de Prandino, B VI, F II/65.

¹⁵ DAZd, ZB, Theodorus de Prandino, B III, F IV/6, fol. 215.

¹⁶ DAZd, ZB, Theodorus de Prandino, B VI, F I/6, fol. 123; DAZd, ZB, Theodorus de Prandino, B VI, F II/74.

¹⁷ E. HILJE, 1989., str. 140.

¹⁸ E. HILJE, 1989., str. 140.

¹⁹ E. HILJE, 1989., str. 141.

²⁰ E. HILJE, 1989., str. 141.

²¹ E. HILJE, 1989., str. 141.

Dana 16. lipnja 1429. godine određuje Krešo pok. Luke da se kod Sv. Duje na Pašmanu načini 14 ćelija, poput onih u zadarskom leprozoriju,²² a dodatak njegovoj oporuci od 15. veljače 1431. godine otkriva da je u tu svrhu namijenio sumu od čak 300 dukata.²³

Dana 29. prosinca 1434. ostavlja Kota, udovica Kolana de Begne, 50 dukata za popravak crkve,²⁴ a 22. kolovoza 1447. ostavlja Marketa, udovica Antuna Grisogona, 40 dukata za gradnju i popravke samostana.²⁵

Dana 19. prosinca 1454. određuje Bartul Antunov Grisogono da se tri godine nakon njegove smrti održavaju mise za spas njegove duše svaki dan u crkvi sv. Jeronima na Ugljanu, sv. Duje na Pašmanu, sv. Križa ispred Zadra, te sv. Katarine u Novigradu.²⁶ Svakako, nije bez značenja da su u pitanju četiri vangradska franjevačka samostana, koji se i inače, u skromnijim oporukama, često javljaju u kompletu. Ukupan pak broj od gotovo 1500 misa svjedoči o financijskoj zamašnosti te odredbe.

Dana 3. lipnja 1454. godine ostavlja Lukrecija, udovica spomenutog Bartula, samostanu sv. Duje 50 dukata,²⁷ a 9. svibnja 1456. godine Mihovil Šimunov Pećar 25 dukata za gradnju dormitorija.²⁸

Dana 1. lipnja 1456. godine Matej de Fumatis ostavlja pašmanskim fratrima 100 libara za mise za spas svoje duše.²⁹

Dana 13. lipnja 1481. godine ostavlja Mandica, udovica Ivanova 40 dukata za gradnju samostana, što bi se moglo dovesti u vezu s pregradnjom iz toga doba, iz koje najvjerojatnije potječe i reljef sv. Jeronima u špilji, djelo Alešijeve radionice.³⁰

Dakako, navedene su oporuke tek manji dio legata namijenjenih ovom i ostalim franjevačkim samostanima. Puno su brojnije skromnije ostavštine od po nekoliko dukata ili libara namijenjenih za popravke ili za mise, koje ilustriraju njihovu izuzetnu popularnost.

Samostan sv. Duje na Pašmanu temeljito je pregrađen u renesansnim oblicima. Sadašnja crkva puno je veća od izvorne gotičke, no prigodom nedavnih konzervatorskih radova uočeni su na pročelju tragovi dviju starijih gradnji, to jest obrisi manjeg pročelja koje je u dva navrata nadograđivano. Zacijelo je riječ o prvobitnoj crkvi, od

---

²² DAZd, ZB, Theodorus de Prandino, B VI, F I/11, fol. 318'.

²³ DAZd, ZB, Theodorus de Prandino, B VI, F I/10, fol. 262'.

²⁴ DAZd, ZB, Theodorus de Prandino, B VI, F I/12, fol. 9'; DAZd, ZB, Theodorus de Prandino, B VI, F II/186.

²⁵ E. HILJE, 1989., str. 141.

²⁶ DAZd, ZB, Iohannes de Calcina, B VIII, F III, fol. LXXVI.

²⁷ DAZd, ZB, Nicolaus Benedicti, B II, F I/10, fol. 65'.

²⁸ DAZd, ZB, Nicolaus Benedicti, B II, F I/4, fol. 5–6.

²⁹ DAZd, ZB, Simon Damiani, B VII, F I/3, fol. 94.

³⁰ E. HILJE, 1989., str. 141.

koje je djelomično sačuvano pročelje i dio južnog zida koji se na nj nastavlja. Na tom dijelu još uvijek postoje mala gotička vrata, koja su vjerojatno već izvornoj crkvi služila kao bočni ulaz.

Među umjetničkim spomenicima vezanim uz najranije razdoblje postojanja samostana, ističe se slika Bogorodice s Djetetom i sv. Ivanom Krstiteljem, rad zadarskog slikara Menegela Ivanova de Canali iz prve četvrtine XV. stoljeća,³¹ te reljef s prikazom sv. Jeronima u špilji, djelo radionice Andrije Alešija i Nikole Firentinca.³²

***

Samostan sv. Pavla na otočiću Galevcu kod Preka na Ugljanu ima donekle različitu povijest nastanka od onog na Pašmanu, no i kod njega je odlučnu ulogu imala privatna donacija. Naime, na Galevcu je već prije osnutka franjevačkog samostana postojala crkva sv. Pavla, uz koju su navodno boravili pavlini, koji su se koncem XIV. stoljeća preselili u Ugarsku.³³ Otočić je nakon toga dospio u posjed imućnog zadarskog građanina Bartula iz Milana, koji se 16. srpnja 1410. godine dogovorio s pustinjacima, fratrima Stjepanom iz Bijaća, Kristoforom de Sacrijem i Fabijanom iz Hrvatske, da se na njemu nasele, te da u crkvi sv. Pavla održavaju službu Božju.³⁴ Međutim, rečeni su pavlini morali napustiti Dalmaciju, pa navedeni dogovor nije ostvaren.³⁵ Stoga su se tek 24. kolovoza 1411., kada je godine Bartul iz Milana u svojoj oporuci odredio da se na tom mjestu izgradi kuća i samostan,³⁶ stekli uvjeti i za nastanak pravog samostana. Nažalost, oporuka ne otkriva kolika su sredstva namijenjena za to, već samo da se to učini prema njegovoj za života izraženoj želji i zavjetu, no znakovito je da isti oporučitelj ostavlja čak 1200 libara za dote za dvanaest sirotica, pa se može pretpostaviti da je i za samostan na Galevcu namijenio zamašnu sumu.

Čini se, međutim, da je oporučitelj nakon sastavljanja oporuke još dosta poživio, ili su neki drugi razlozi omeli njeno izvršenje, jer tek 19. kolovoza 1431. godine ugovaraju izvršitelji oporuke sa zadarskim graditeljem Šimunom pok. Butka da na Galevcu sagradi presvođenu cisternu, visoku, dugu i široku po šest stopa.³⁷ Isti je graditelj 2. veljače 1436. godine primio 300 libara na ime gradnje samostana,³⁸ pa se može pretpostaviti da je, uz već postojeću crkvu, majstor Šimun izgradio sve nužne dijelove za funkcioniranje samostana.

---

³¹ Vidi E. HILJE, *Gotičko slikarstvo u Zadru*, Zagreb, 1999., str. 70–72.

³² Vidi Ivo PETRICIOLI, *Tragom srednjovjekovnih umjetnika*, Zagreb, 1983., str. 141–144.

³³ Stjepan IVANČIĆ, *Povijesne crte o samostanskom III Redu sv. O. Franje po Dalmaciji, Kvarneru i Istri i poraba glagolice u istoj Redodržavi*, Zadar, 1910., str. 204.

³⁴ S. IVANČIĆ, 1910., prilog A, I.

³⁵ S. IVANČIĆ, 1910., str. 205.

³⁶ E. HILJE, 1992., str. 131.

³⁷ E. HILJE, 1992., str. 131–132.

³⁸ E. HILJE, 1992., str. 132.

Posao je svakako bio gotov do 5. studenog 1439., kada Andrija Rangerijev, izvršitelj oporuke Bartula iz Milana, budući da je samostan sagrađen (*“constructus est”*) u skladu s oporučiteljevom željom, predaje fratra Feliksu, regularnom kanoniku reda sv. Augustina, koji nastupa u svoje ime i u ime ostalih redovnika svoga reda, samostan na Galevcu i prihode s posjeda na Puntamici.³⁹ No, izvršitelji su se oporuke i dalje brinuli o napredovanju samostana, pa 1. kolovoza 1443. isplaćuju prioru Felixu još 85 dukata za gradnju samostana.⁴⁰

Jedan od problema vezanih uz utemeljenje samostana u Galevcu jest regula kojoj su redovnici bili podvrgnuti, jer o tome u arhivskim spisima postoje donekle proturječne informacije. Naime, već 22. prosinca 1426. spominje se glagoljaški svećenik Stjepan, koji je pustinjač (heremita), franjevac trećoredac, a koji živi na školjiću Galevcu.⁴¹ Međutim, u već spominjanom dokumentu od 5. studenog 1439. navodi se da je legat Bartula iz Milana namijenjen *“bilo kojim crkvenim muževima sveta života koji žele otići živjeti na školjić i održavati mise za dušu rečenog Bartula”*, te je u skladu s time izvršitelj oporuke Andrija Rangerijev ustupio samostan redu augustinaca,⁴² a dana 4. veljače 1442. navodi se već spomenuti fratar Feliks, pripadnik augustinskog reda, kao prior samostana sv. Pavla na Galevcu.⁴³ Izgleda, međutim, da je odluka Andrije Rangerija da samostan dodijeli augustincima izazvala nezadovoljstvo ostalih izvršitelja, pa problem razrješava papa Eugen IV., koji poveljom u lipnju 1442. od augustinaca zahtijeva napuštanje školjića, a 4. prosinca 1443. zadarski nadbiskup Lovro Venier predaje samostan franjevcima trećoredcima.⁴⁴ Međutim, dokument od 16. lipnja 1445. svjedoči da u samostanu još uvijek borave augustinci.⁴⁵ No izgleda da je 1446. ipak došlo do smjene redovničke zajednice,⁴⁶ pa su augustinci napustili školjić i prepustili ga franjevcima trećoredcima. Stoga se u dokumentima iz druge polovine stoljeća više ne navode priori, već gvardijani samostana na Galevcu. Tako dana 13.

---

³⁹ DAZd, ZB, Nicolaus Benedicti, B I, F I/5, fol. 22'.

⁴⁰ E. HILJE, 1992., str. 132; S. IVANČIĆ (1910., str. 205) navodi da se taj novac isplaćuje fratra Vidu, pripadniku franjevačkog Trećeg reda.

⁴¹ *“... presbiter Stefanus litere sclauē quondam Iohanem habitator in scopulo Galleuac apud insulam Sancti Michaelis de Monte tercii ordinis Sancti Francisci professo seu heremita ministro heremitarum tercii ordinis Sancti Francisci...”* (DAZd, ZB, Bartholomeus de Serçana, B un, F I/8, fol. 16); Petar RUNJE, *Pokornički pokret i franjevci trećoreci glagoljaši (XIII.–XVI. st.)*, Zagreb, 2001., str. 71.

⁴² DAZd, ZB, Nicolaus Benedicti, B I, F I/5, fol. 22'.

⁴³ *“Venerabilis et religiosus vir frater Felix ordinis Sancti Augustini prior monasterii siue loci Sancti Pauli de scopulo Galeuaz ...”* (DAZd, ZB, Simon Damiani, B I, F I/1, fol. 72).

⁴⁴ Donato FABIANICH, *Storia dei frati minori dai primordi della loro istituzione in Dalmazia e Bossina fino ai giorni nostri*, vol. I, Zara, 1863., str. 301–302; S. IVANČIĆ, 1910., str. 205–206; Anđelko BADURINA, *Povijest samostana na školjiću u Preku*, Zbornik *“Antun Dragutin Parčić – hrvatski jezikoslovac i glagoljaš”*, Zagreb, 1993., str. 197.

⁴⁵ DAZd, ZB, Simon Damiani, B I, F II/2, fol. 47'.

⁴⁶ P. RUNJE, 2001., str. 92; S. IVANČIĆ, 1910., str. 205.

kolovoza 1454. fratar Martin, pustinjač trećoredac, prima u ime crkve sv. Pavla na Galevcu jedan homilijar pisan glagoljicom i jedan "Decretum", također na glagoljici;⁴⁷ dana 14. siječnja 1477. spominje se gvardijan Pavao;⁴⁸ 4. srpnja 1489. fratar pustinjač Ivan pok. Tome, gvardijan samostana na školjiću Galevcu, kupuje od nasljednika sukošanskog paroha Ivana Kuzmića glagoljski brevijar pisan na pergameni, za cijenu od 78 libara;⁴⁹ 21. svibnja 1490. spominje se gvardijan Ivan Veliki, pustinjač na školjiću Galevcu,⁵⁰ a 9. svibnja 1495. spominje se gvardijan Stipan.⁵¹

Sudeći po sačuvanim vijestima, crkva na Galevcu nije nanovo građena u vrijeme osnutka samostana, nego je samostan sagrađen uz već postojeću staru crkvu,⁵² jer je već 1516. godine trebala popravak,⁵³ a 1564. srušena je zbog trošnosti.⁵⁴

Dakako, poput samostana u Kraju, i samostan na Galevcu javlja se u oporukama zadarskih građana, no daleko rjeđe i s puno skromnijim legatima.⁵⁵

Franjevački samostan na Galevcu aktivan je i danas. Međutim, nakon pregradnji izvršenih koncem 16. stoljeća,⁵⁶ od izvorne arhitekture i opreme samostana vrlo je malo sačuvano. Tek dimenzije cisterne za vodu upućuju na pretpostavku da je to još uvijek ona što ju je sagradio majstor Šimun Butkov. No za sve vrijeme svoga trajanja samostan je ostao istaknuti centar glagoljaštva, pa njegova knjižnica i danas čuva iznimno bogatu zbirku glagoljskih knjiga.

***

Samostan sv. Jerolima u Ugljanu dao je podići 1430. godine zadarski plemić Šimun de Begna.⁵⁷ Prvotni je titular crkve bio sv. Jeronim i sv. Petar Mučenik, što je fra Donata Fabijanića navelo na pomisao da je na tom mjestu ranije postojala crkva sv.

---

⁴⁷ DAZd, ZB, Nicolaus Benedicti, B I, F I/15, fol. 22–22'; P. RUNJE, O knjigama hrvatskih glagoljaša, Zagreb, 1998., str. 11; P. RUNJE, O knjigama glagoljaša u prvoj polovici 14. i u 15. stoljeću u zadarskoj nadbiskupiji, Zbornik "Iskoni be slovo", Zagreb, 2001., str. 60.

⁴⁸ DAZd, ZB, Iohannes de Calcina, B VI, F X/6, fol. CLXIII.

⁴⁹ DAZd, ZB, Iohannes de Calcina, B VIII, F I/31, sub die; P. RUNJE, *Prema izvorima*, Zagreb, 1990., str. 205.

⁵⁰ DAZd, ZB, Iohannes de Calcina, B VII, F XIII/4, fol. I–I'.

⁵¹ DAZd, ZB, Iohannes Franciscus Grisunus, B II, F II/11, fol. 8'.

⁵² Crkva je posvećena 1454. godine (Carlo Federico BIANCHI, *Zara cristiana*, vol. II, Zara, 1879., str. 109).

⁵³ C. F. BIANCHI, 1879., str. 109.

⁵⁴ S. IVANČIĆ, 1910., str. 206; A. BADURINA, 1993., str. 197.

⁵⁵ Tako 24. travnja 1428. ostavlja Fantina, udovica Blaža de Soppe, već spominjanom fratru Stjepanu 5 libara (DAZd, ZB, Iacobus q. Ostoie, B un, F III/1, fol. 3'), a 3. kolovoza 1484. ostavlja Katarina, udovica Pasina de Pasinija, jedan dukat za popravak crkve (DAZd, ZB, Petrus Dragono, B IV, F I/76).

⁵⁶ Nova je crkva posvećena 1596. godine (C. F. BIANCHI, 1879., str. 109).

⁵⁷ D. FABIANICH, *Storia dei frati minori dai primordi della loro istituzione in Dalmazia e Bossina fino ai giorni nostri*, vol. II, Zara, 1864., str. 117.

Petra Mučenika.⁵⁸ No ruševine crkvice sv. Petra Mučenika nalaze se nešto dalje, na samom vrhu otoka Ugljana, kod Velikog Ždrelca.⁵⁹ Nikola Jakšić pak pretpostavlja da se na tom mjestu, na posjedu porodice Begna, prije utemeljenja samostana nalazila crkva sv. Apolinara (ili njeni ostatci).⁶⁰

Slično kao crkva sv. Duje u Kraju, i crkva sv. Jerolima posvećena je dosta nakon gradnje, tek 21. svibnja 1447. godine, o čemu svjedoči natpis u svetištu: ANNO . SALVTIS . MCCCCXLVII . DIE . XXI . MAII . CONSECRATIO . HVIVS . ECCLESIAE . DIVI . HIERONYMI . UCLEANI.⁶¹ Razlozi su vjerojatno vezani uz kasno opremanje crkve, to jest izradu slike za glavni oltar.⁶²

No da je samostan funkcionirao i prije posvećenja crkve, svjedoči spominjanje njegova vikara Ivana de Bartolacisa 11. veljače 1434.⁶³ U oporukama pak zadarskih građana samostan u Ugljanu javlja se znatno češće nego onaj na Galevcu. Tako dana 11. siječnja 1439. ostavlja Ruža, žena klesara Nikole Rušca,⁶⁴ samostanu sv. Jerolima 15 libara za popravke,⁶⁵ a 23. lipnja iste godine ostavlja krznar Radoslav tkaninu za glavni oltar crkve.⁶⁶

Dana 13. prosinca 1441. Šimun Kožin de Begna odlučuje dati načiniti za crkvu sv. Katarine u Zadru korska sjedala poput onih u crkvi sv. Jerolima u Ugljanu,⁶⁷ što ponavlja i u svojoj oporuci, načinjenoj 10. siječnja 1442., u kojoj ujedno određuje da bude pokopan u crkvi sv. Jerolima u Ugljanu ispred glavnog oltara.⁶⁸

Dana 30. travnja 1446. ostavlja Marija, žena Ivana de Begne, samostanu šest dukata,⁶⁹ 22. kolovoza 1447. određuje Marketa, udovica Antuna Grisogona, da se u crkvi služe mise,⁷⁰ a dana 28. listopada 1448. godine ostavlja Viva Radušić fratrima 20

---

⁵⁸ Isto, str. 117.

⁵⁹ Usporedi C. F. BIANCHI, 1879., str. 88; I. PETRICIOLI, Ostaci srednjovjekovne sakralne arhitekture na otoku Ugljanu, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 12, Split, 1960., str. 116; ta se crkva razmjerno često spominje u srednjovjekovnim ispravama.

⁶⁰ Nikola JAKŠIĆ, Prilozi povijesnoj topografiji otoka Ugljana, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, sv. 28 (15), Zadar, 1989., str. 93–94.

⁶¹ I. PETRICIOLI, Građevni i umjetnički spomenici srednjega vijeka na zadarskim otocima, *Zbornik "Zadarsko otočje"*, Zadar, 1974., str. 90.

⁶² Usporedi E. HILJE, Zadarski slikarski krug u drugoj četvrtini 15. stoljeća, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 29, Split, 1990., str. 42–43.

⁶³ DAZd, ZB, Simon q. Mathei, B un, F un, fol. 1'.

⁶⁴ U pitanju je klesar Nikola Lovrin Ruso iz Šibenika, koji se spominje u nekoliko zadarskih dokumenata.

⁶⁵ DAZd, ZB, Iacobus q. Ostoie, B un, F III/2, fol. 8–8'.

⁶⁶ DAZd, ZB, Nicolaus de Rossis de Pisis, B un, F II/2, fol. 126'.

⁶⁷ DAZd, ZB, Iohannes de Calcina, B VIII, F I/3, fol. 1'.

⁶⁸ DAZd, ZB, Nicolaus Benedicti, B II, F I/3, fol. 2'.

⁶⁹ DAZd, ZB, Iohannes de Calcina, B VIII, F III, fol. XXXVIII.

⁷⁰ DAZd, ZB, Iohannes de Calcina, B VIII, F III, fol. LIII'.

dukata.⁷¹

Dana 18. kolovoza 1459. ostavlja trgovac Julijan Pasini pedeset libara za gradnju samostana,⁷² a 5. svibnja 1467. ostavlja trgovac Ratko Petrov fratrima deset dukata.⁷³ Dana 13. kolovoza iste godine ostavlja zadarski kanonik Luka pok. Stipka ugljanskim fratrima dvije knjige koje sadrže životopise svetih otaca.⁷⁴

Ipak, najveći broj oporučnih odredbi odnosi se na mise, i to najčešće zajedno za franjevačke samostane u Kraju, Ugljanu i Novigradu. Zanimljivo je pak da nekoliko oporučitelja želi biti pokopano u ugljanskom samostanu ili u samoj crkvi.⁷⁵

A o opremanju crkve svjedoči popis iz 1487. godine u kojem se navodi jedno drveno raspelo, jedan srebrni tabernakul, tri srebrna kaleža, tri misala, dva koral, jedan gradual, jedan brevijar, te jedan barjak.⁷⁶

Samostan sv. Jerolima u Ugljanu i danas je u funkciji, no u njemu više ne borave franjevci, nego časne sestre Kćeri milosrđa, koje su došle iz Blata na Korčuli.

Crkva je sačuvala izvorni oblik. U pitanju je jednostavna pravokutna građevina (16,90 x 8,40 m) otvorenog drvenog krovišta, s pravokutnom apsidom (4,65 x 4,50 m) presvođenom gotičkim prelomljenim svodom. Glavni portal ima jednostavnu gotičku lunetu.⁷⁷

Klaustar, koji se nalazi s jugozapadne strane crkve, ima ugrađena tri skulptorski ukrašena kapitela romaničkih odlika, koji se mogu dovesti u vezu sa sličnima koji se čuvaju u Zadru.⁷⁸ Pavuša Vežić pretpostavlja da su ovi kapiteli podrijetlom iz samostana sv. Frane u Zadru.⁷⁹ No najistaknutiji umjetnički spomenik iz ovog samostana svakako je poznati "Ugljanski poliptih", djelo zadarskog slikara Ivana Petrova iz Milana iz sredine XV. stoljeća, jedno od najznačajnijih djela hrvatskoga srednjovjekovnoga slikarstva.⁸⁰

***

Poput crkve sv. Duje na Pašmanu, i crkva sv. *Mihovila u Zaglavu* na Dugom otoku sagrađena je kao jednostavna zadužbina.⁸¹ Dao ju je podići bogati zadarski

---

⁷¹ DAZd, ZB, Simon Damiani, B VII, F I/1, fol. 18'.

⁷² DAZd, ZB, Simon Damiani, B VII, F I/3, fol. 107.

⁷³ DAZd, ZB, Simon Damiani, B VII, F I/4, fol. 126'.

⁷⁴ DAZd, ZB, Nicolaus Benedicti, B II, F II/23.

⁷⁵ 1442., 18. IX., DAZd, ZB, Iohannes de Calcina, B VIII, F III, fol. XI; 1452., 11. XI., DAZd, ZB, Nicolaus Benedicti, B II, F I/10, fol. 60; 1455., DAZd, ZB, Simon Damiani, B VII, F I/4, fol. 120.

⁷⁶ DAZd, ZB, Iohannes Franciscus Grisinus, B II, F III/1, fol. 31.

⁷⁷ I. PETRICIOLI, 1974., str. 90.

⁷⁸ I. PETRICIOLI, 1974., str. 90.

⁷⁹ O tome je govorio na predavanju održanom u Orebiću 18. rujna 1998.

⁸⁰ Vidi E. HILJE, 1999., str. 102–115.

⁸¹ A. BADURINA (Opis crkve i samostana na Zaglavu, *Zbornik "Zaglav, 600 godina prvog spomena i*

građanin Grgur Mrganić iz hrvatskog roda Virevića. On je ugovorom od 18. listopada 1444. obvezao zadarske graditelje Martina Stravilića i Tomu Veselića da mu na Dugom otoku sagrade crkvu poput crkve sv. Mateja u zadarskom predgrađu.⁸² Međutim, ugovor nije realiziran pa je Mrganić 11. svibnja 1445. sklopio novi ugovor s graditeljem Jurjem Lukačevićem Zavaliskom. Crkva je morala biti sagrađena od tamnog kamena, sva presvođena, s četvrtastim svetištem i zvonikom u obliku preslice, s dvojna vrata, dva prozora i oltarom u svetištu. Naručitelj se obvezao osigurati materijal, te isplatiti graditeljima 500 libara.⁸³ Već sljedeće godine, dana 16. svibnja obvezao se zadarski graditelj Jakov Filipov Cota sagraditi Mrganiću kuću na Dugom otoku, na mjestu koje mu pokaže naručitelj, poput one što ju je već sagradio, s cisternom za vodu (koja je već iskopana),⁸⁴ a 31. kolovoza 1448. isti se majstor obvezuje načiniti i veliku cisternu za vodu s četiri krune.⁸⁵

Dana 19. ožujka 1452. godine Grgur Mrganić daje na korištenje svoju crkvu sv. Mihovila u Zaglavu s pripadajućim vrtom franjevcima trećoredcima, braći Pavlu, Vitu, Martinu i Blažu. Oni se pak obvezuju da će kod sebe držati svećenika koji će obavljati službu Božju.⁸⁶

Dana 11. travnja 1454. fratar Toma, gvardijan mjesta Sv. Mihovil u Zaglavu, sprema se na hodočašće u Santiago de Compostelu.⁸⁷ Dana 13. kolovoza iste godine Grgur Mrganić, kao utemeljitelj i patron crkve sv. Mihovila u Zaglavu, primio je od izvršitelja oporuke, svećenika Jurja Stjepanova, veliki glagoljski brevijar, jednu glagoljsku knjigu pod naslovom *Sv. Ivana Zlatousti*, te jedan mali glagoljski “diurnal”.⁸⁸

Crkva sv. Mihovila posvećena je, poput crkava u Kraju i Ugljanu, dosta dugo nakon gradnje, 9. kolovoza 1458., o čemu svjedoči glagoljski natpis na dovratniku ulaza u samostan: LET' G(OSPODINOV)IH' . Č. UL. DZ NA OKT(A)VU POKOENIJA GOSPOE KRŠĆENIE CRKVE S(VETA)GO MIHAELA.⁸⁹

Konačno, u svojoj oporuci od 28. travnja 1460. godine ostavlja Grgur Mrganić franjevcima pustinjacima trećoredcima, koji su smješteni uz crkvu sv. Mihovila u

---

540 godina posvete crkve *Svetog Mihovila Arhandela*”, Zagreb – Zaglav, 1998., str. 49), krivo interpretirajući podatak o kupovini posjeda, što ga donosi S. IVANČIĆ (1910., str. 209), navodi da je samostan osnovan 1440. godine.

⁸² Cvito FISKOVIĆ, *Zadarski sredovječni majstori*, Split, 1959., str. 155, bilj. 282.

⁸³ I. PETRICIOLI, *Srednjovjekovnim graditeljima u spomen*, Split, 1996., str. 141, 145–146.

⁸⁴ DAZd, ZB, Simon Damiani, B II, F III/1, fol. 30.

⁸⁵ DAZd, ZB, Simon Damiani, B II, F III/5, fol. 11'.

⁸⁶ DAZd, ZB, Simon Damiani, B III, F IV/3, fol. 130'–131; S. IVANČIĆ (1910., str. 210) navodi godinu 1451. jer ne uzima u obzir datiranje po stilu inkarnacije.

⁸⁷ DAZd, ZB, Simon Damiani, B III, F IV/11, fol. 519'.

⁸⁸ DAZd, ZB, Nicolaus Benedicti, B I, F I/15, fol. 22; P. RUNJE, 1998., str. 10–11; “Diurnal” je knjiga dnevnih časova (P. RUNJE, 1998., str. 9).

⁸⁹ I. PETRICIOLI, 1974., str. 90–91.

Zaglavu, tu crkvu s vrtom, maslinikom i ostalim terenima, dokle god žele tamo boraviti i držati službu u toj crkvi.⁹⁰ Tako je, poput samostana na Pašmanu, i samostan u Zaglavu izrastao iz jednostavne privatne zadužbine, preko mjesta za boravak fratara, u pravi organizirani samostan, te se 4. travnja 1464. spominje fratar Juraj trećoredac, gvardijan pustinjaka iz Zaglava,⁹¹ a 14. siječnja 1477. kao gvardijan samostana u Zaglavu spominje se fratar Luka iz Iža.⁹²

Od izvornog građevnog sklopa samostana u Zaglavu sačuvana je crkva građena u jednostavnim gotičkim oblicima. Lađa ima pravilan pravokutan tlocrt (10,5 x 5,03 m), a svetište kvadratni tlocrt (3,30 x 3,30 m). I lađa i svetište presvođeni su oštrim prelomljenim svodom, koji je u lađi ojačan pojasnicom. Na jednostavnom pročelju bez ukrasa sačuvana je izvorna luneta portala i prozor nad njom. Sadašnji okvir vrata i zvonik u obliku preslice iz kasnijeg su vremena.⁹³ Na ravan pročelja naslanja se dugačko zapadno krilo samostana.

Samostan u Zaglavu ostao je pet i pol stoljeća u gotovo neprekinutoj funkciji,⁹⁴ a danas u njemu boravi skromna redovnička zajednica.

***

Očito je iz navedenih podataka da su upravo franjevački samostani na otocima idealno udovoljavali ideji o pustinjačkom kontemplativnom životu fratara, različitom od onog u gradskim samostanima. Zacijelo je slično bilo i sa samostanima na šibenskom području (na Krapnju, Prviću i Visovcu),⁹⁵ ali i drugdje na području Dalmacije, gdje je upravo otočka izoliranost predstavljala prednost, a ne nedostatak. Čini se da su samostani minorita bili nešto omiljeniji kod pripadnika gradskoga plemstva, a oni trećoredaca bliži puku, no i jedni i drugi s vremenom su postali važna kulturna žarišta, bez kojih bi i cjelokupni civilizacijski dosezi naših otoka bili bitno osiromašeni.

---

⁹⁰ S. IVANČIĆ, 1910., str. 210; Guerin FERRANTE, *Testamenti e codicilli punti di testamenti, sentenze à legge donazioni inter vivos, non che disposizioni testamentarie et inventarij de quali la venes confraternità di San Silvestro o già ricevute, o speti à ricevere i beneficij, raccolti l'anno 1762*, (rukopis), Znanstvena knjižnica u Zadru, sign. 20993 / Ms. 507, str. 26.

⁹¹ DAZd, ZB, Simon Damiani, B V, F VI/4, fol. 40'.

⁹² DAZd, ZB, Iohannes de Calcina, B VI, F X/6, fol. CLXIII.

⁹³ I. PETRICIOLI, 1974., str. 90–93.

⁹⁴ Samostan je bio zatvoren od 1843. do 1888. godine (P. RUNJE, O šestotoj godišnjici Zaglava, *Zbornik "Zaglav, 600 godina prvog spomena i 540 godina posvete crkve Svetog Mihovila Arhandela"*, Zagreb – Zaglav, 1998., str. 27–28).

⁹⁵ I o tome postoji velik broj neobjelodanih arhivskih vijesti.

*Emil Hilje: THE FOUNDATION OF FRANCISCAN MONASTERIES
ON THE ZADAR ISLANDS*

Summary

Four Franciscan monasteries were founded on the Zadar islands from the end of the 14th to the middle of the 15th century. The monastery of St Duje in Kraj on the island of Pašman was formed on the landholdings of the Zadar noble family Grisogono at the end of the 14th century. The wealthy widow Pelegrina Grisogono initially gave sanctuary to the monks who had been driven from Bosnia nearby her church and afterwards ensured the financial means for building a monastery. The monastery of St Paul on the islet Galevac near Preko on the island of Ugljan was built during the first part of the 15th century with the resources which were assigned for this purpose in the will left by the Zadar nobleman Bartul from Milano. The monastery of St Jerolim in Ugljan was erected during the third quarter of the 15th century with the resources of the Zadar nobleman Šimun Begna. The monastery St Mihovil in Zaglav was built in a manner similar to the one in Kraj. Initially a church was built as a simple pious endowment by the citizen of Zadar Grgur Mrganić and afterwards its owner settled Franciscan Tertiaries next to it. Eventually he left the whole property to them in his will. However, in addition to the founders themselves, many Zadar citizens ensured means for their further functioning and prosperity. In such a manner during the first century of their existence the island monasteries experienced a great deal of development and became, within the framework of humble island circumstances, prominent church centers but also places of thriving artistic activity.